

"Bu zaman-ı mazide insan istidad-ı gayr-ı mütenahîye mâlik iken o kadar dar ve mahdud daire içinde hareket ediyordu ki: Güya insan iken hayvan gibi yaşadığından, efkâr ve ahlâkı o daire nisbetinde tedenni etmiş ve mahsur kalmış idi..." İzah eder misiniz?

"Ve Üçüncü Hakikat'a dikkat et. Şöyle ki:

"Bu zaman-ı mazide insan istidad-ı gayr-ı mütenahîye mâlik iken, o kadar dar ve mahdud daire içinde hareket ediyordu ki: Güya insan iken hayvan gibi yaşadığından, efkâr ve ahlâkı o daire nisbetinde tedenni etmiş ve mahsur kalmış idi."(1)

Eski dönemlerde, insan çok kabiliyet ve donanımlara sahip iken, o kadar dar ve sınırlı bir daire içinde hareket ediyordu ki, güya insan iken hayvan gibi yaşadığından, fikirleri ve ahlâkı o daire nispetinde gerilemiş ve mahsur kalmıştı. Şimdi bu şeriata uygun hürriyet ve meşrutiyet eğer yaşasa ve bozulmazsa, insanın fikir özgürlüğünün ağır zincirlerini parçalamakla, insanın gelişimi önündeki setleri yerle bir ederek, o küçük daireyi dünya kadar genişletebilir. Yani insan ile içinde yaşadığı ortam uyum içinde olursa, o zaman insanlık değeri kendini tam manası ile gösterme imkanı bulacak.

Mesela, yirmi yaşındaki bir insanın anne karnında yaşaması mümkün değildir. Çünkü cisim gelişir de cisme mahal olan mekan ona uygun bir şekilde gelişmez ise, o cisim heba olmaya mahkumdur.

Bu değerlendirme Osmanlı için değil genel bir değerlendirmedir.

İnsanın aslında bütün kainatı içerisinde saklayabilecek özellikte olduğunu risalelerin çok yerlerinde görmek mümkündür. **Bir numune;**

"Hem deme ki: 'Ben hiçbir; ne ehemmiyetim var ki, bu kâinat bir Hakîm-i Mutlaktarafından kasdî olarak bana teshir edilsin, benden bir şükr-ü küllî istenilsin?'"

"Çünkü, sen çendan nefsin ve suretin itibarıyla hiç hükmündesin. Fakat vazife ve mertebe noktasında, sen şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli mevcudatın belâğatli bir lisan-ı

---

nâtıkı ve Őu kitab-ı âlemin anlayıŐlı bir mütalâacısı ve Őu tesbih eden mahlûkatın hayretli bir nâzırı ve Őu ibadet eden masnuâtın hürmetli bir ustabaŐısı hükmündesin."(2)

Dipnotlar:

(1) bk. [Divan-ı Harb-i Örfi, Hürriyete Hitap.](#)

(2) bk. [Sözler, Yirmi Üçüncü Söz, İkinci Mebhas.](#)